

Osman'ın soyundan gelmesiyle ilişkilidir. Bazı kaynaklardaki Kureşî nisbesi de bunu teyit etmektedir. Hatîb el-Osmânî 729'da (1329) Dimaşk'a giderek öğrenim gördü, daha sonra Aclûn ve Kudûs'te tahsilini sürdürdü. 749'da (1348-49) hocası Alâî ile birlikte hacca gitti. Osmânî, *Tabakâtü'l-fukahâ'*'nin Princeton Garrett Collection'da kayıtlı (nr. 692) müellif hattı nüshasında hocalarının isimlerini ve İmam Şâfi'ye ulaşan öğrenim silsilesini zikretmiş olup (Sublet, XI/2 [1964], s. 188) bunlar arasında babası, Takıyyüddin es-Sübkî, Şemseddin İbnü'n-Nakîb, Alâeddin Ali b. Eyyûb el-Makdisî, Halîl b. Keykeldî el-Alâî, Ali b. Muhammed b. Sâlih es-Safedî, Muhammed b. Kâmil et-Tedmurî, Ali b. Muhammed er-Ressâm ve Muhammed b. Abdülhak b. İsâ el-Husrî'nin adları geçmektedir. Husrî'den "şeyhim ve üstadım, karşılaştıklarımın en büyüğü" diye söz eden Osmânî (İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, III, 59; *et-Târîh*, II, 499) Safed'de hatiplik ve kadılık görevlerinde bulundu. Bu sebeple Kâdî Safed diye de anılır. Özellikle çağdaşı plan biyografi yazarlarının eserlerinde ona yer vermedikleri görülmektedir. İsnevî ve Tâceddin es-Sübkî'nin eserlerinde onu anmamaları kendisinden önce vefat etmiş olmalarıyla açıklanabilirse de İbn Kâdî Şühbe'nin Osmânî'nin *Tabakâtü'l-fukahâ'* ve *Târîhu Şafed*'inden nakilde bulunmasına ve ondan daha az tanınan Safed nâibi kardeşi Alâeddin Ali'nin (ö. 759/1358) biyografisine yer vermesine rağmen kendisinden söz etmemesi dikkat çekicidir (krş. Sublet, XI/2 [1964], s. 190). Osmânî'ye yakın müelliflerden İbnü'l-Mülakkın (ö. 804/1401) Şâfiî tabakatına dair eserinde İsnevî'nin biyografisine yer verdiği halde bu konuda eser yazan Tâceddin es-Sübkî'yi ve Osmânî'yi anmamıştır. Hatîb el-Osmânî'nin ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber *Rahmetü'l-ümme* adlı eserini 780'de (1378) yazdığına göre bu tarihten sonra vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Eserleri. 1. *Rahmetü'l-ümme fi'htilâfi'l-e'imme*. Mezhep imamlarının icmâ ve ihtilâf ettikleri hususların ele alındığı mukayeseli bir fıkıh kitabıdır. Müellif her meseleyle ilgili olarak önce ittifak edilen noktaları, ardından ihtilâfları zikreder. İhtilâf sebepleri ve görüşlerin delilleri üzerinde durmaz. Kendisi herhangi bir tercihte bulunmazken aynı mezhep içindeki tercihe şayan görüşlere vurgu yapar. Eserde dört mezhep esas alınmakla birlikte zaman zaman diğer mezhep ve görüşlere de yer

verilir. Birçok baskısı yapılan *Rahmetü'l-ümme* (kenarında Şa'rânî'nin *el-Mizânü'l-Hızıyye* adlı eseri olarak, Bulak 1300; kenarında Şa'rânî'nin *el-Mizânü'l-kübrâ* adlı eseri olarak, Kahire 1304; Şa'rânî'nin *el-Mizânü'l-kübrâ* adlı eserinin kenarında, Kahire 1302, 1306, 1311, 1317, 1318, 1321, 1359) daha sonra Abdullah b. İbrâhim el-Ensârî (Katar 1401/1981), Ali eş-Şurbacî ve Kâsım en-Nûrî (Beyrut 1994), Muhammed Abdülhâlik ez-Zenâtî (Beyrut 2003) tarafından neşredilmiştir. Bunların içinde en iyisi Ali eş-Şurbacî ve Kâsım en-Nûrî neşridir. Eseri Muhammed Mahfuz Aksu aynı adla Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 1975). 2. *Tabakâtü'l-fukahâ'i'l-kübrâ*. Ashaptan kendi zamanına kadar gelen fakihlerin biyografisine dair olup III. (IX.) yüzyıldan sonra daha çok Şâfiî fakihlerine yer verilmiştir (*a.g.e.*, XI/2 [1964], s. 190). 776 (1375) yılında tamamlanan müellif hattı nüshası Princeton Garrett Collection'da kayıtlıdır (nr. 692; diğer bazı nüshaları için bk. Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 159; Paris Bibliothèque Nationale, fonds arabe, nr. 2093; Berlin Staatsbibliothek, nr. 4864; ayrıca bk. Brockelmann, II, 108). Bu konuda çalışma yapan pek çok âlimin faydalandığı esere en çok atıfta bulunanlardan biri de İbn Hacer el-Askalânî'dir. Ancak İbn Kâdî Şühbe bu eseri çok güvenli bulmamış ve "vehimlerle dolu bir kitap" diye nitelemiştir (*Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, III, 37). 3. *Târîhu Şafed*. İbn Hicrî bu eserdeki nakiller hakkında dikkatli olunması gerektiğini ima etmiş (*Keşfü'z-zunûn*, I, 297), Kalkaşendî ve İbn Kâdî Şühbe gibi tarihçiler eserden faydalanmıştır. Bernard Lewis, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde kayıtlı (AY, nr. 4525) 10 varaklık eksik bir yazmaya dayanarak eserin baş tarafından bir bölümünü neşretmiştir ("An Arabic Account of the Province of Safed, I.", *BSOAS*, XV/3 [1953], s. 477-488). 4. *Kifâyetü'l-müftîn ve'l-hükkâm fi'l-fetâvâ ve'l-aḥkâm*. Dublin Chester Beatty Library'de kayıtlı bir nüshası (nr. 4666) bilinen eser (Arberry, VI, 51) kaynaklarda zikredilmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb el-Osmânî, *Rahmetü'l-ümme fi'htilâfi'l-e'imme* (nşr. Ali eş-Şurbacî – Kâsım en-Nûrî), Beyrut 1994, neşredenlerin girişi, s. 20-24; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, III, 37, 59; a.mlf., *et-Târîh* (nşr. Adnân Derviş), Dimaşk 1994, II, 165, 196, 499, 608; *Keşfü'z-zunûn*, I, 297, 836; II, 1099; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 187; Serkis, *Mu'cem*, I, 881-882, 1133; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 107-108; *Hedıyyetü'l-ârifin*, II, 36; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library, A Handlist of the Arabic Manuscripts*, Dublin 1963, VI,

51; Hayreddin ez-Zirikî, *el-A'lâm*, Beyrut 1990, VI, 193; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'el-lifin*, Beyrut 1993, X, 138; Âyide İbrâhim Nusayr, *el-Kütübü'l-ʿArabiyyetü'lleti nüşret fi Mısır fi'l-karni't-tâsiʿ ʿaşer*, Kahire 1990, s. 59, 69; J. Sublet, "Une itinéraire du fiqh Şafî'ite d'après al-Hatîb al-Usmânî", *Arabica*, XI/2, Leiden 1964, s. 188-195.

ALİ İHSAN PALA

OSMANİYE

Akdeniz bölgesinde şehir
ve bu şehrin merkez olduğu il.

Akdeniz bölgesinin doğu kesiminde, Amanos (Nur) dağlarının batı eteklerinde şehirle aynı adı taşıyan ovanın başladığı düzlük alanda yer alır. Bulunduğu geniş ova Ceyhan nehri, Hamis, Karaçay Kesik suyu ve Sabun çayları sebebiyle sulak ve verimli olup Çukurova'yı doğuya bağlayan yolların kavaşğını oluşturur.

Osmaniye çevresinin tarihi Kalkolitik çağ ve ilk Tunç çağına kadar iner. Bölge, Milâttan önce 612 yılına kadar süren Asur egemenliğinden sonra Klıkya Krallığı'nın elinde kaldı. Milâttan önce 522-486 yıllarında Persler, 333-312 yıllarında Büyük İskender, daha sonra Selevkiler ve milâttan önce 12'de Romalılar burada hâkimiyet kurdu. Milâttan sonra 260-271 ve 613-622 yılları arasında Sâsânîler'in hâkimiyetinde kaldı. 634'te başlayan Arap akınları 642'de Muâviye'nin bölgeyi ele geçirmesiyle sonuçlandı. Tolunoğulları Devleti'nin idaresinin ardından 965 yılında bütün Çukurova Bizanslılar'ın eline geçti. 475'te (1082-83) Selçuklular'ın yönetimi altına giren bölge daha sonra Haçlı seferlerinden yararlanan Ermeniler'ce zaptedildi. Bu süreçte bölgeye yoğun Türkmen yerleşmesi oldu. 754'te (1353) Adana çevresinde yaşayan Çoklu Türkmenleri'nin başı olan Yüreğir oğlu Ramazan Bey, Mısır Memlûk Devleti'ne tâbi Ramazanoğulları Beyliği'ni burada kurdu; 761 (1360) yılında Adana ve Tarsus alındı. 922'de (1516) Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında bölge Osmanlı ülkesine katıldı. Osmanlı fethinin ilk yıllarında buradaki cemaatlerin boy beyi (mîr-i Kınık) Göçeri oğlu Hamza Bey'di.

Bu dönemde günümüzde Osmaniye'nin bulunduğu yerde herhangi bir iskânın varlığı hakkında kesin bilgi yoktur. Ancak adı geçen Kınık kasabasının Osmaniye'nin ilk çekirdiğini teşkil ettiği anlaşılır. Burası yaklaşık 905-906 (1500-1501) yıllarında ortaya çıkmıştı. Kınık kasabasında 927'de (1521) Yûnus Dede ve Hamâceoğlu Selman adını

taşıyan iki mahallede 144 nefer vergi mükellefi yaşamaktaydı (yaklaşık 700 kişi). 931'de (1525) kasabada Cami isimli yeni bir mahalle teşekkül etti, nüfus da 425 vergi mükellefine ulaştı (yaklaşık 2000 kişi). 936 (1530) yılında Kınık'ta Dursunlu ve Bayram Halife adıyla iki mahalle daha kuruldu. Bu durum, kasabanın bölgedeki konar göçer gruplarca iskânının XVI. yüzyılın ilk çeyreği boyunca sürdürüldüğüne işaret eder. On yıllık bir sürede hem yeni mahallelerin kuruluşu hem de nüfusun iki kattan fazla artışı bunun açık bir göstergesidir. 1547'de nüfusu önemli bir düşüş göstererek 284 hâneye (yaklaşık 1500 kişi) ve 980'de (1572) 182 hâneye (yaklaşık 900 kişi) indi. Bu durum göçebe aşiret yerleşmesinin kararsızlığıyla ilgili olması yanında bölgeyi sarsan asayişsizlikle de alakalı olabilir. 980'de (1572) burada yıllık geliri 7000 akçe olan bir boyahâne ve 2700 akçe olan bir tabakhâne vardı; ayrıca Hacı Mustafa ve Cihangir adlı mescidlerin ismine de rastlanır.

1082 (1672) yılında Mekke'ye giderken buradan geçen Evliya Çelebi, Kınıklı kazasının merkez kasabasının adını İsneyn olarak kaydeder ve ovanın ortasında civardaki 20-30.000 Türkmen'in haftada bir gelip alışveriş yaptıkları önemli bir pazar yeri olduğunu yazar. Kasabada birçok dükkân ve çeşitli hanların mevcudiyetinden söz eder. 200 kâgir dükkân, beş kâgir han ve iki cami bulunduğunu, ayrıca ticarî bakımdan gelişmişliğinin bir ölçüsü olarak iki hanın daha inşa halinde olduğunu belirtir (*Seyahatnâme*, IX, 342). Buradaki İsneyn adı kasabadaki pazarın pazartesi gününü kurulmasıyla ilgili olmalıdır. Bu pazar yerinin daha sonraki durumu hakkında bilgi yoktur. Muhtemelen burası XVIII. yüz-

yılda dağılmış ve tamamen terkedilmiştir. 1102 (1691) tarihli bir belgede bu kısımdaki İsneyn pazarından söz edilir. Osmaniye adıyla yeni bir yerleşim yerinin ortaya çıkışı, XIX. yüzyılın ikinci yarısında yöredeki aşiretlerin iskânı için yapılan çalışmaların bir sonucudur. Nitekim 1865'te aşiretlerin yerleştirilmesi için Hassa, Islâhiye, İzziye ve Osmaniye kasabaları kuruldu. Osmaniye çevresinde yaşamakta olan Alibekiroğulları, Çenedoğulları, Karayığıtoğulları ve Kaypakoğulları adlı Türkmen aşiretlerinden üçü devletin kontrolüne girdiği halde Yarpuz'da oturan Alibekiroğlu Ali Ağa dağlara çekildi. Aşiretlerin iskânıyla görevli Fırka-i Islâhiyye buradaki Hacı Osmanlı köyünün güneybatısında konakladı ve bir süre sonra Hacı Osmanlı köyü merkez olmak üzere Kıyı nahiyesi köyleri bir kaza kabul edilerek adına Osmaniye denildi. Çukurova'dan Tecirli ve Cerid aşiretlerinin kışlak yerleri ve Ulaşlı'dan Çenedoğlu nahiyesi de bu kazaya bağlandı. Bu husus, 1865'te Fırka-i Islâhiyye ile birlikte bölgeye gelen Ahmed Cevdet Paşa tarafından ifade edilir. Cevdet Paşa, Çenedoğlu nahiyesinin alt tarafında bulunan köylere kıyı köyleri dendiğini, merkezinin Hacı Osmanlı köyü olduğunu, bunun önünde eski yıkıntıların bulunduğunu, dolayısıyla buranın vaktiyle büyük bir kasaba iken ahalisinin zamanla dağılıp dağlara çekildiğini belirterek Kınık-İsneyn pazarı ve Osmaniye arasındaki bağlantıyı ortaya koyar. Hacı Osmanlı köyünde hükümet konağı yapmak amacıyla 2500 kuruşa bir konak satın alındı. Yarpuz'da 400 askerlik bir kışla inşa edildi. Bir süre sonra Osmaniye ileri gelenlerinin isteğiyle kasaba yol üzerinde bulunan pazar yerine taşındı, fakat adı Osmaniye olarak kaldı. 1865'te ka-

za ve merkezi Payas sancağına bağlandı. Kaza, üç nahiyesiyle birlikte bu tarihte tamamı müslümanlardan oluşan 1388 kişilik erkek nüfusa sahipti. 1891-1892'de Cebelbozkurt sancağı içinde yer alan Osmaniye kazasında 100'ü hristiyan 7864 kişi yaşıyordu. Bunun merkezi Osmaniye kasabası ise önemli bir pazar yeri olarak gelişmesini sürdürdü. Ticaret dolayısıyla bazı gayri müslim tebaa da kasabada yerleşmişti. Osmaniye 1908 yılında Cebelibe-reket sancağının merkezi oldu (daha önce bu sancağın merkezi Yarpuz idi).

Osmaniye 23 Aralık 1918'de Fransızlar tarafından işgal edildi ve Fransız yüzbaşı André kaymakam olarak tayin edildi. Fransız-Ermeni zulmünü kınamak için Osmaniye Büyük Camii (Enverü'l-Hamîd Camii, 1902) önünde toplanan halka ateş açıldı. Şehirde işgal güçlerine karşı direniş başladı. Mayıs 1920'den itibaren Toprakkale demiryolu hattına kadar sokulan millî güçler, 29 Mayıs'ta Osmaniye'ye giderek siperlere girdiler. Fransızlar takviye alıp bir tümene çıkardıkları kuvvetlerini Toprakkale'nin kuzeyindeki Karabahadır (Karabağdır) tepelerine yerleştirdiler. 1 Kasım 1920'de Antep kuşatmasındaki birliklere ulaşmak isteyen Fransız tümenine millî kuvvetler Kanlıgeçit'te ciddi kayıplar verirdi. 17 Kasım 1920'de Ma'mûre'deki (Deriş) çatışmada millî kuvvetlerinin başındaki Sâim Bey şehid oldu. Fransızlar 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması'nın ardından 29 Aralık 1921'de Osmaniye'yi terk ettiler. Osmaniye'nin resmî kurtuluş tarihi 7 Ocak olarak belirlendi.

Cumhuriyet'in başlarında sancaklar vilâyet haline dönüştürülürken Cebelibe-reket sancağı da vilâyet oldu. Bu dönemde küçük bir kasaba durumunda bulunan Osmaniye (1927 sayımında 4968 nüfus) bu ilin merkeziydi. İl merkezliği on yıl devam ettikten sonra Cebelibe-reket ili 1933'te lağvedilince Osmaniye de bir kaza merkezi olarak Adana iline (o zamanki adıyla Seyhan vilâyeti) bağlandı. İlk defa 1945 sayımında nüfusu 10.000'i aşabildi (10.498); 1975'te 50.000'i (61.581), 1990'da 100.000'i (122.307) geçen nüfusuyla gelişmesini sürdürdü. Çevresinin önemli tarımsal zenginliği olan yer fıstığı ve pamuk üretimi sayesinde önemli bir tarım ürünleri sanayii merkezi haline geldi (ilk çırçır fabrikasının açılışı 1940). 24 Ekim 1996 tarih ve 4200 sayılı yasa ile Osmaniye ili kurulunca Osmaniye şehri de ikinci defa (63 yıl aradan sonra) il merkezi durumuna geldi. 2000 yılında yapılan nüfus sayımında şehir

Osmaniye'den
bir görünüş

rin nüfusunun 200.000'e yaklaştığı (173.977 nüfus) görüldü.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bir kasaba olarak Osmaniye'de bugüne ulaşan tarihî eser azdır. Ali Beyli (Dağıstanlı) Camii (1885) ve Büyük Cami (1902) başlıca eserlerdir. Hieropolis-Kastabalaören yeri Osmaniye-Kadirli yolunun 15. kilometresinde bulunan, milâttan önce 39 yılında kurulmuş bir Roma yerleşimidir. Toprakkale, Osmaniye'nin 10 km. batısında bir Ortaçağ kalesidir. Çardak Kalesi, Osmaniye'nin 12 km. güneydoğusunda Nurdagları'nın Osmaniye'ye bakan tepesi üzerinde Ortaçağ'da inşa edilmiş olup halk arasında Gâvur Kalesi diye bilinir.

Osmaniye şehrinin merkez olduğu Osmaniye ili Adana, Kahramanmaraş, Gaziantep ve Hatay illeriyle kuşatılmıştır. Merkez ilçeden başka Bahçe, Düziçi, Hasanbeyli, Kadirli, Sumbas ve Toprakkale isimli altı ilçesi vardır. 3124 km² genişliğindeki Osmaniye ilinin sınırları içinde 2000 yılı sayımının sonuçlarına göre 458.782 kişi yaşıyor ve km² başına 147 kişi düşüyordu. Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 2005 yılı istatistiklerine göre Osmaniye'de il ve ilçe merkezlerinde 115, kasabalarda yirmi dört, köylerde 232 olmak üzere toplam 371 camii bulunmaktadır. İl merkezindeki camii sayısı kırk dokuzdur.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 110, s. 53; TK, TD, nr. 114, vr. 171b; nr. 538, vr. 4b; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 342; Cevdet, *Tezâkir*, III, 129, 159, 161, 240; a.mlf., *Ma'rûzât*, s. 147; *Adana Vilâyeti Salnâmesi* (1309), s. 167-168; Süha Göney, *Adana Ovaları I*, İstanbul 1976, tür.yer.; Ahmet Kılıç, *Osmaniye Tarihi*, Osmaniye 1976; Metin Tuncel, "Tarih Boyunca Türkiye'de Kent Kuruluşları", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul 1981, s. 342, 346; a.mlf., "Türkiye'de Kent Yerleşmelerinin Tarihçesine Toplu Bir Bakış", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sy. 23, İstanbul 1980, s. 151, 154; Nihat Akıcı, *Bütün Yönleriyle Osmaniye*, Osmaniye 1983; Yılmaz Kurt, XVI. Yüzyıl *Adana Tarihi* (doktora tezi, 1992), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; *Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye, 1. Sempozyum 15-18 Kasım 1993* (ed. Kâzım Tülüçü), Osmaniye 1995; Hakkı Can, *Osmaniye İli 20. Yüzyıl İnanç Coğrafyası* (yüksek lisans tezi, 1998), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Kemal Çelik, *Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)*, Ankara 1999, tür.yer.; Yusuf Halaçoğlu, "Fırka-i İslâhiye ve Yapmış Olduğu İşkân", TD, sy. 27 (1973), s. 6, 11, 12.

YILMAZ KURT

OSMÂNİYE ÜNİVERSİTESİ

(bk. el-CÂMIATÜ'L-OSMÂNİYYE).

OSMÂNİYYE

(العثمانية)

Başlangıçta Hz. Osman taraftarlarını, daha sonra ilk üç halifeyi meşrû görüp Havâric ile Şîa dışında kalan müslüman çoğunluğunu ifade eden terim.

Osmâniyye (Osmâniyyûn), başlangıçta Hz. Osman'ın haksız yere öldürüldüğü kanaatine varıp isyancıların cezalandırılmasını isteyen, daha sonra ilk üç halifenin hilâfetini meşrû görerek Havâric ve Şîa'nın karşısında yer alan genel müslüman çoğunluğunu ifade eder. Kelime ilkin Hz. Osman'ın şehid edilmesinin (36/656) ardından "şiatü Osmân" ile (Osman taraftarları) eş anlamlı olarak kullanılmış, bu grupta yer alan kimseler "Osmânî" diye anılmıştır. İslâm tarihi kaynaklarında, Hz. Osman'ın âsiler tarafından muhasara edilip öldürülmesinden sonra müslümanların halifenin mazlûm olarak şehid edildiğini ifade edip suçluların derhal cezalandırılmasını isteyenler, Hz. Ali'nin hilâfetini kabul edip onun itidal çağrısına uyanlar ve her çeşit ihtilâfın dışında kalanlar olmak üzere üç gruba ayrıldığı belirtilmiş, bunların ilk grubu Osmâniyye diye anılmıştır. Kelime bu ilk dönemde kuvvetli Osman taraftarlığını ifade ettiği gibi Hz. Osman'ın da mensup bulunduğu Benî Ümeyye ile halifenin ateşli taraftarları mânasını da içeriyordu. Nitekim Benî Ümeyye'den olan Muâviye b. Ebû Süfyan, halifenin katillerine kısas uygulamadıkça Hz. Ali'ye biat etmeyeceğini bildirmiş, vaktiy-le halifenin ateşli taraftarları arasında yer alan, meselâ, Büsr b. Ebû Ertât kaynaklarında "Osmânî" diye anılmıştır (İbn Sa'd, VII, 409). Bu dönemde Osmâniyye Şam'dan başka Medine, Mekke, Basra, Kûfe ve Mısır gibi hemen hemen bütün bölgelerde bulunmuştur. Nitekim Taberî'nin bir kaydında Osmânîler'in Mısır'da Amr b. Âs'ın etrafında toplanıp ona sahip çıktıklarına dikkat çekilmiştir (*Târîh*, V, 101). Cemal Vak'ası ve Sıffin Savaşı'nda müslümanların iki defa iç savaş hali yaşaması ve Hz. Ali ile Muâviye arasındaki çekişmelerin dramatik boyutlara ulaşmasından sonra Muâviye'nin yanında yer alanlar Osmânî diye anılmış, ancak bu kullanım "şiatü Benî Ümeyye" ve "ehl-i Şâm" gibi terimlere göre fazla yaygınlık kazanmamıştır. Diğer taraftan Hz. Osman'ın haksız yere öldürüldüğünü kabul ederek Osmânî diye anılanlardan Hz. Ali'nin yanında bulunanlar yahut bir süre sonra ondan ayrılanlar da olmuştur. Nitekim Mes'ûdî, Ha-

life Ali'nin Nehrevan'da Hâricîler'le savaştığı sırada onunla ilişkisini kesen Osmânîler arasında Sa'd b. Ebû Vakkâs, Abdullah b. Ömer, Kudâme b. Maz'ûn, Abdullah b. Selâm, Mugîre b. Şu'be, Kâ'b. b. Mâlik, Hassân b. Sâbit, Ebû Saïd el-Hudrî, Muhammed b. Mesleme gibi çok sayıda sahâbeyi zikreder (*Mürûcû'z-zeheb*, II, 361-362).

Hakem Vak'ası'ndan sonra meydana gelen gelişmeler çerçevesinde Hâricîler'in müstakil bir fırka olarak ortaya çıkması, Hz. Ali'nin şehâdeti ve Hz. Hasan'ın Muâviye lehine hilâfetten çekilmesiyle Emevî Devleti'nin kurulmasının ardından Osmâniyye, Hâricî ve Şîî eğilimlere karşı olanları temsil eden ve en geniş anlamıyla Emevî taraftarlığını ifade eden bir içeriğe sahip olmuştur. Özellikle Şîa bu dönemde Hz. Ali'nin ashabın en faziletli niteliğini taşıdığı, dolayısıyla Resûlullah'tan sonra ilk halifenin Ali olması gerektiği, bu konuda nas bulunduğu, ilk üç halifenin hilâfetinin meşrû sayılmayacağı gibi iddialar etrafında düşünceler üretmiştir. Buna karşılık müslüman çoğunluğu söz konusu görüşlere karşı çıkmış, esasen Hz. Ali'nin dördüncü sırada hilâfet makamına geçtiğini ifade etmiştir. Her ne kadar Makdisî, Hz. Osman'ı Hz. Ebû Bekir'den daha üstün gören Osmânîler bulunduğunu ifade etmişse de (*el-Bed' ve't-târîh*, V, 123) yaygın görüş olarak hilâfetteki sıralamanın faziletteki sıralama olduğu belirtilmiştir. Bu devirde Osmâniyye çok yaygın bir kullanılışa sahip olmamakla birlikte müslüman çoğunluğu ifade eden bir terim olmuştur. Bu kullanılış III. (IX.) yüzyılın ortalarına doğru Câhiz tarafından öne çıkarılmış ve onun *el-Osmâniyye* adlı eserinde Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ali'ye karşı birçok noktada daha üstün olduğu belirtilerek Şîî düşünceler eleştirilmiştir. Câhiz bu eserinde Osmâniyye'nin ümmetin en üstünü olarak Ebû Bekir'i gördüğünü, bu kanaatteki fakih ve muhaddislerin Şîa ile kıyaslanamayacak kadar çok olduğunu, anlayışlarının dinî ve aklî temellere dayandığını söyleyerek (*el-Osmâniyye*, s. 3 vd., 186 vd., 206) bu terimle bir bakıma Ehl-i sünnet'i kastetmiştir.

Osmâniyye kelimesinin bu kullanımı, Câhiz'den hareketle hem ona reddiye yazan âlimler hem de onu takip eden müellifler tarafından bir süre devam ettirilmiştir. Nitekim Ebû'l-Hüseyn el-Hayyât yeterince açık olmamakla birlikte Emevîliği ve Osmânîliği birbirine yakın anlamlı kavramlar olarak nakletmiştir (*el-İntişâr*, s. 112). İbn Kuteybe de Câhiz'i tasvir ederken onun kul-